

УДК 599.6-15:639.111

ДЕТАЛІЗАЦІЯ ТИПОЛОГІЇ УГІДЬ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКУ “МІЖРІЧИНСЬКИЙ” ДЛЯ МИСЛИВСЬКОЇ ТЕРІОФАУНИ

Андрій САГАЙДАК

Деталізація типології угідь регіонального ландшафтного парку “Міжрічинський” для мисливської теріофауни. — А. Сагайдак. — На прикладі РЛП “Міжрічинський” показано необхідність деталізації мисливськоупорядницької класифікації боліт. Наведено особливості обліку мисливської теріофауни на болотах. Проведено розподіл тварин на 4 екологічні групи за їхнім відношенням до боліт. Болота парку поділено на 6 типів, дано їх стислу характеристику.

Ключові слова: мисливська теріофауна, мисливські угіддя, болота, типологія, РЛП Міжрічинський.

Адреса: Кафедра лісівництва та мисливствознавства Національний аграрний університет, вул. Генерала Родимцева, 19, м. Київ, 03041. E-mail: terentev@nauu.kiev.ua.

Detailisation of shootingbird as categorizations of marsh of the Regional Landing Park "Mizhrichenskiy" for hunting fauna. — A. Sagaidak. — On example RLP "Mizhrichenskiy" is shown needing to detailisation shootingbird as categorizations of marsh. Particularities of the account hunting fauna on marsh. Organized distribution animal on 4 ecological groups for attitude to marsh. Marsh of RLP "Mizhrichenskiy" were divided into 6 types, is given their short testimonial.

Key words: hunting fauna, hunting land, marsh, RLP Mizhrichenskiy.

Address: Department of Forestry and Hunting Science, National Agriculture University, 19 General Rodimzev str., Kyiv, 03041. E-mail: terentev@nauu.kiev.ua.

Вступ

Вивчення та оцінка середовища перебування тварин є основою ведення мисливського господарства. Від правильності визначення оптимальної ємності угідь залежить встановлення оптимальної чисельності тварин, а, отже, обсяги відстрілу, біотехнічних робіт тощо.

Об'єктивність оцінки якості місцеоселень тварин визначають особливості існуючої типології мисливських угідь, її детальність та відповідність оцінюваним природним комплексам.

При проведенні детального мисливського впорядкування території регіонального ландшафтного парку (РЛП “Міжрічинський”) виникли певні складності щодо оцінки окремих типів мисливських угідь. В значній мірі це стосувалося боліт, що широко представлені на території парку (14 окремих масивів площею від 100 до 1500 га, в цілому ж близько 12 тис. га, або близько 10% території РЛП) [9].

Згідно інструкції з мисливського впорядкування 1985 р. [7] болота Поліської частини України поділяли на три групи: болото без чагарників; болото з чагарниками; сосняк сфагновий (сосна по болоту). При цьому всі типи боліт оцінювали як низькопродуктивні угіддя (III та IV бонітетів) для основних мисливських видів. Нині діюча “Наставова з упорядкування мисливських угідь” [6] у-

точнює бонітети, але залишає поділ боліт практично на ті ж три категорії.

Такий спрощений підхід виправдовує себе легкістю використання на практиці. Проте є ряд випадків, коли цієї класифікації недостатньо. Наприклад: коли потрібно оцінити ступінь екологічної придатності угідь для рідкісних та зникаючих видів; для планування розселення певних видів; при проведенні впорядкування господарств зі значними площами боліт, або дрібних за площею господарств (кількість яких неухильно зростає в зв'язку зі змінами форм власності).

Традиційно, виділення окремих типів угідь та їх оцінка проводиться шляхом визначення кількісного показника запасу кормів та окомірного визначення захищеності угідь.

В 1976 р. Я. Русановим [8] запропоновано інший підхід до визначення продуктивності угідь, що базується на результатах обліків. Критерій тут – кращі угіддя ті, в яких більше тварин. Інтенсивність використання певної ділянки ландшафту тваринами може слугувати підставою для виділення її, як окремої мисливсько-типологічної одиниці. Спираючись на цей досвід, ми спробували внести деякі уточнення до оцінки болотяних угідь для мисливської теріофауни (на прикладі РЛП “Міжрічинський”).

Методи обліку мисливської теріофауни

В ході роботи, в тій чи іншій мірі, використано всі доступні методи обліку мисливської теріофауни. При чому облік був спрямований не на визначення абсолютної чисельності тварин, а на порівняння інтенсивності використання та щільності населення різних типів боліт. Найбільш повні дані отримані для ратичних, які є основним об'єктом ведення мисливського господарства на Поліссі. Слід зазначити, що облік тварин на болотах має ряд певних особливостей.

Так, облік ратичних за методом Мак-Кейна [10], який найбільш повно відображає зимовий розподіл звірів по кормових угіддях [5], потрібно проводити на болотах в дуже стислий термін, не чекаючи повного сходження снігового покриву. В першу чергу він проводиться на осокових купинястих болотах, які швидко заповнюються водою (внаслідок геоморфологічного розташування та особливого мікрорельєфу); потім на обводнених, замерзлих ділянках очеретяних та чорновільхових боліт; останніми можна обстежувати сфагнові та малооводнені болота з деревно-чагарниковою рослинністю (березняки, лози), але обов'язково до початку розвитку трав'яного покриву. Крім того, нами було внесено певні корективи до даного методу, а саме у важкопрохідних місцях, де складно витримати постійний розмір кроку, облікували не кількість купок посліду на 100 метрів маршруту, а відстань між окремими купками, що дає змогу зменшити похибку.

Метод шумового прогону застосовувався нами протягом 3 сезонів полювання (2001–2003 рр.). Всього на болотах було зроблено 96 загонів, за результатами яких можна визначити інтенсивність використання тваринами різних типів угідь для денного відпочинку. Враховуючи добрі захисні властивості більшості боліт, бажано використовувати якомога більшу кількість нагоничів при даному методі обліку.

Облік із застосуванням засобів штучного освітлення доцільно використовувати на відкритих болотах, а в зимовий і ранньовесняний періоди можливо і на ділянках не густо зарослих деревно-чагарниковою рослинністю. Даний метод особливо актуальний для "Міжрічинського" РЛП, оскільки на його території є багато насипних танкових доріг, що перетинають болота. Наявність таких доріг дозволила також використовувати для нічного обліку автотранспорт (автомобілі ВАЗ "Нива", УАЗ), що зменшує трудомісткість робіт.

Інші методи обліку:

- за слідами живлення;
- за частотою зустрічі слідів у зимовий період;
- за голосами під час гону (лось, олень);
- з лайкою (куницею, єнотоподібний собака);
- візуальний облік в місцях концентрації тварин.

Ці обліки проводили за загальноприйнятими методиками [2, 4].

Особливості використання болотяних угідь великими хижаками (вовк, рись) вивчали шляхом тропління та фіксування на карті добових переходів і місць денного відпочинку.

Особливості розміщення тварин

За результатами проведених відносних обліків стало можливо відслідкувати певні особливості просторово-типологічного розміщення тварин та ступінь їх "прив'язаності" до болотяних угідь. В умовах "Міжрічинського" РЛП всіх представників мисливської теріофауни, на основі аналізу даних обліків, можливо умовно поділити на чотири екологічні групи (за відношенням до боліт):

1 група. Види, поширення яких обмежене лише водно-болотними угіддями та болотами, поза їх межами зустрічаються дуже рідко, переважно по річкових заплавах (бобер річковий, ондатра, видра, норка американська, єнотоподібний собака).

2 група. Види, що можуть населяти різні угіддя, але найбільша щільність яких протягом року спостерігається на болотах, чисельність і стан мікропопуляцій в значній мірі залежить від площі боліт (лось, кабан, рись, горностай, заєць-біляк).

3 група. Види, що надають перевагу іншим угіддям, проте в певні сезони року можуть концентруватись на болотах та прилеглих до них суходолах (козуля європейська, олень благородний, вовк, лисиця).

4 група. Види, що на болотах зустрічаються зрідка, їх життєвий цикл пов'язаний в основному з іншими угіддями (борсук, куниця лісова, куниця кам'яна, тхір чорний, білка, заєць-русак).

Таким чином, із 20 видів мисливської теріофауни РЛП "Міжрічинський" 14 видів (або 70%) певним чином пов'язані з болотами. Отже, болота суттєво впливають на видовий склад, чисельність та просторове розміщення мисливської теріофауни. Проте, говорити про значимість болотяних угідь, оперуючи одним лише терміном "болото" (навіть поділяючи його на "чагарникове" та "безчагарникове"), досить складно. Адже, за нашими даними, навіть на території одного лише РЛП "Міжрічинський" різні геоботанічні типи боліт по-різному відвідуються тваринами.

Так, якщо провести графічний аналіз сезонної динаміки чисельності лося у трьох різних геоботанічних типах боліт (рис. 1), можна прослідкувати ряд певних особливостей. На відкритих осокових болотах чисельність лося є стабільно низькою майже увесь рік і зростає лише у травні-липні, оскільки в цей час даний тип дає найбільшу кількість трав'янистих кормів і забезпечує тваринам спокій від кровососних комах.

Чорновільхові болота теж мало використовуються лосем, за виключенням ранньоосіннього періоду, коли тварини "заганяються" туди людиною (збирачами ягід та грибів).

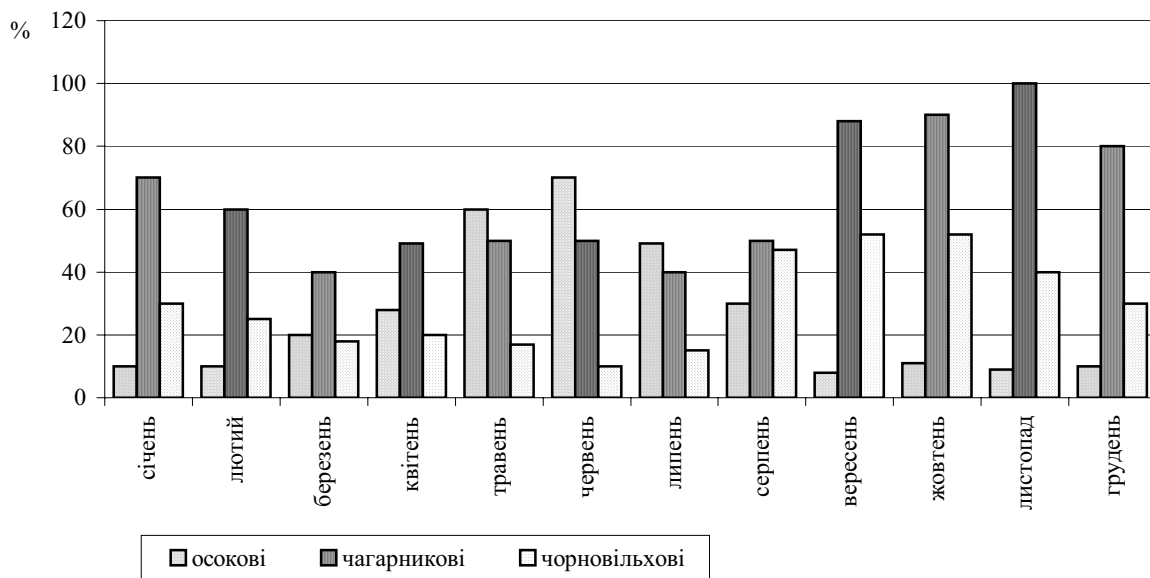

Рис. 1. Сезонна динаміка чисельності лося в різних типах боліт Регіонального ландшафтного парку “Міжрічинський” (найбільша чисельність прийнята за 100%).

Чагарникові болота (в основному, формації верби попелястої) є одними з основних угідь лося, найбільш інтенсивно вони використовуються лосями в осінній та зимовий періоди: спочатку як захисні, а пізніше – як одні з головних зимових кормових угідь.

Таких прикладів, звичайно, можна навести чимало, але оцінювати окремо кожний геоботанічний тип болота було б не доцільно, оскільки сучасна геоботанічна класифікація боліт [1] є надто детальною, і використання її значно ускладнило би мисливсько-упорядні роботи. Тому, взявши за основу характер рослинності боліт [3] та ступені використання їх протягом року різними видами мисливської теріофауни, ми пропонуємо свій варіант класифікації.

Класифікація боліт

Болота Регіонального ландшафтного парку “Міжрічинський” ми поділили на такі п’ять груп:

- мохові;
- осоково-трав’яні;
- високотравні;
- чагарникові;
- чорновільхові;
- березові.

Кожен з запропонованих типів добре вирізняється з-поміж інших (навіть не спеціалістом), має властиві тільки йому запас кормів, захищеність та набір характерних видів мисливської теріофауни.

Мохові болота (2,5%) найменш поширені на території парку (рис. 2), представлені лише двома ділянками (Святе і Журавлине болота). Мисливською теріофауною практично не відвідуються.

Осоково-трав’яні болота (до них ми віднесли всі формації невисоких трав – осок, злаків, бобівника трилистого, хвоща багнового тощо) – займають значні площі (52%), як на великих масивах так і на маленьких болотах-блюдцях. Використовуються тваринами сезонно, оскільки мають низькі захисні та кормові властивості.

Високотравні болота (формації очерету, комишу, рогозу тощо) – значні площі (19%) їх розташовані по заплаві ріки Десни та у прибережній частині Київського водосховища. Продуктивні мисливські угіддя, для яких характерні: кабан, ондатра, єнотоподібний собака.

Чагарникові болота – тип досить поширений (8,5%), проте, як правило, не великими ділянками, не довговічний, оскільки пов’язаний в основному з антропогенною діяльністю.

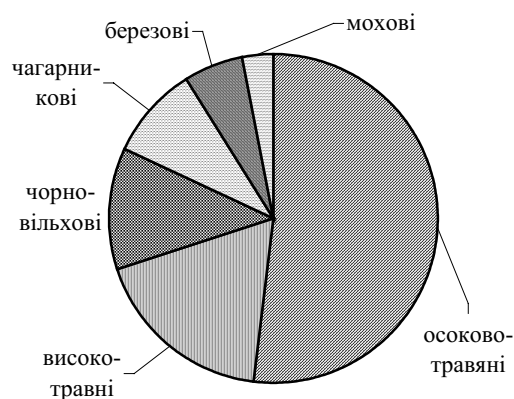

Рис. 2. Структура болотяних мисливських угідь Регіонального ландшафтного парку “Міжрічинський”

Для мисливського господарства цей тип найбільш продуктивний. Характерні види: лось, козуля, кабан, заєць-біляк, лисиця, горностай, а за наявності водойм – бобер, ондатра, норка.

Чорно-вільхові болота – поширені по болотах і прибережних частинах великих масивів (14,3%). Досить продуктивні угіддя, для них характерні: кабан, козуля, іноді олень благородний, єнотоподібний собака.

Березові болота – займають незначні площі (4,7%) по краях та острівках великих масивів. Мисливські угіддя невисокої продуктивності, характерний вид – лось.

Обговорення

Запропонована класифікація може бути використана для позначення біотопів при проведенні обліків та дослідженні особливостей екології мисливських тварин, що мешкають на болотах постійно чи відвідують їх в окремі сезони року.

Звичайно, дана класифікація боліт не є остаточною. Адже для застосування її у практиці мисливсько-упорядних робіт необхідно точно визна-

чити продуктивність (мисливсько-господарчий бонітет) кожного із запропонованих типів. Це, у свою чергу, потребує детальніших досліджень, щоб визначити причини нерівномірності використання різних боліт тваринами.

Також необхідно враховувати той факт, що більшість мисливських звірів досить рухливі й індивідуальна територіальна ділянка може включати такі типи угідь, які кожен окремо не є продуктивним, але їх поєднання (наприклад, мінеральні острови з сосняком лишайниковим серед мохових боліт) забезпечує нормальні умови для існування видів. Отже, виникає необхідність вивчення та оцінки цілих природних комплексів. До того ж болотяні екосистеми часто є досить динамічними і сукцесії проходять тут досить інтенсивно, впливаючи на стан мисливської теріофауни.

Таким чином, все вище викладене обумовлює подальший напрямок наших досліджень, якими ми плануємо охопити весь регіон Українського Полісся, що передбачає подальше розширення та уточнення класифікації болотяних угідь як місць оселення мисливської фауни.

1. Бачуріна Г. Ф. Торфові болота Українського Полісся. – Київ: Наукова думка, 1964. – 208 с.
2. Бондаренко В. Д., Делеган І. В., Соловій І. П., Рудишин М. П. Облік диких тварин. Практичні рекомендації. – Львів, 1989. – 66 с.
3. Зеров Д. К. Болота УРСР. – Київ: Видавництво АН УРСР, 1938. – 176 с.
4. Кузякин В. А. Учёт охотничьих животных: Методические указания по изучению дисциплины. – Москва, 2001. – 52 с.
5. Любченко О. В. К вопросу о типологии лосиных угодий // Вопросы лесного охотоведения и побочных пользования лесом. – Пушкино: ВНИИЛМ, 1976. – С. 17–29.
6. Настанова з упорядкування мисливських угідь. – Київ, 2002. – 114 с.
7. Основы охотустройства Украинской ССР. Инструктивно-методические указания по проведению внутрихозяйственного охотустройства. – Ирпень, 1985. – 249 с.
8. Руснов Я. С. О необходимости детализации типологии охотничьих угодий // Вопросы лесного охотоведения и побочных пользования лесом. – Пушкино: ВНИИЛМ, 1976. – С. 13–16.
9. Сагайдак А. В., Самчук М. Г. Вплив антропогенних змін природних ландшафтів на мисливську орнітофауну регіонального ландшафтного парку “Міжрічинський” // Облік птахів: підходи, методики, результати (Збірник наукових статей Другої міжнародної науково-практичної конференції, 26–30 квітня 2004 р.). – Житомир, 2004. – С. 181–184.
10. Mac Cain R. A method for measuring deer range use // Trans. 13-th North American Wildlife conference. – Washington, 1948. – P. 25–38.

Отримано: 6 грудня 2004 р.

Прийнято до друку: 3 травня 2005 р.